

Romi in romska skupnost na Slovenskem in Hrvaškem v XX. in v začetku XXI. stoletja

Seminar za pedagoške delavce

Povzetki predavanj

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor
13. april 2018

Kazalo vsebine

ZGODOVINA IN RAZVOJ ROMSKIH SKUPNOSTI V SLOVENIJI: ŽIVLJENJE ROMOV NEKOČ IN DANES	3
MONIKA SANDRELI	
POLOŽAJ ROMOV IN SINTOV NA SLOVENSKEM PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO	5
DR. ANDREJ PANČUR	
GENOCID NAD ROMI	6
DR. VERA KLOPČIČ	
SLOVENSKI ROMI V AUSCHWITZU	7
BORIS HAJDINJAK	
ŽRTVE REVOLUCIONARNEGA NASILJA MED ROMI NA SLOVENSKEM	8
DR. RENATO PODBERSIČ	
ROMI NA HRVAŠKEM PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO, MED NJO IN PO NJEJ (ROMI U HRVATSKOJ PRIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA, ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA I NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA)	9
DR. FILIP ŠKILJAN	
PROGRAM SEMINARJA	10

Zgodovina in razvoj romskih skupnosti v Sloveniji: življenje Romov nekoč in danes

Monika Sandreli

V okviru predavanja »Zgodovina in razvoj romskih skupnosti v Sloveniji: življenje Romov nekoč in danes« želimo udeležence seznaniti z zgodovino in kulturo Romov ter z njihovim položajem v Sloveniji. Položaj Romov v Sloveniji je ponekod še vedno slab, na kar vplivajo tudi kulturni vzorci in položaj romskih skupnosti po pokrajinah in regijah. Pripadniki romske skupnosti se z največjimi težavami srečujejo na področju bivalnih razmer, izobraževanja, zaposlovanja in zdravstvenega stanja. Govorili bomo o navadah, običajih, veri, vrednotah, o romskem jeziku, ki predstavlja kolektivne spomine Romov, pa tudi o romski kulturi, ki vsebuje elemente kultur drugih narodov, s katerimi smo prišli v stik na svojem dolgem potovanju. Drugače pa je romska kultura tudi del slovenske in evropske kulture. Predstavljeni bodo prazniki, ki jih obeležuje romska skupnost v Sloveniji. Najpomembnejši so 8. april, 2. avgust in 5. november. Udeleženci bodo dobili vpogled v romsko življenje in kulturo in se seznanili s položajem Romov v Sloveniji.

Po ocenah različnih institucij živi v Sloveniji približno 10.000 do 12.000 Romov. Strnjeno živijo v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju ter v večjih mestih, kot so Maribor, Velenje, Ljubljana, Jesenice, Radovljica (na Jesenicah in v Radovljici živijo Sinti).

Romi so prišli v Slovenijo že v 14. stoletju. To je bilo predvsem nomadsko življenje, saj so se selili iz kraja v kraj. Na Slovenskem so se začeli redno naseljevati leta 1850, ko je nastala prva organizirana oblika naselitve Romov v vasi Černelavci. Leta 1911 je nastalo največje romsko naselje v Sloveniji, to je Pušča blizu Murske Sobotne. Leta 2002 je to naselje postalo samostojna krajevna skupnost.

Zgodovinski viri omenjajo Rome na ozemlju današnje Slovenije že v 15. stoletju. Od 17. stoletja dalje so podatki o njih pogostejši, najdemo jih tudi že v matičnih knjigah. Raziskave kažejo, da je naselitev Romov v tem prostoru potekala po treh poteh: predniki Romov, ki živijo v Prekmurju, so prišli k nam prek madžarskega ozemlja, predniki dolenjskih Romov prek Hrvaške, na Gorenjskem pa so se naselile manjše skupine Sintov, ki so k nam prišli s severa prek današnje Avstrije. Romi imajo tako že več kot 500-letno tradicijo bivanja na slovenskih tleh. V večjih mestih, kot so Ljubljana, Maribor, Velenje in Celje, živijo Romi, ki so k nam prišli iz nekdanje Jugoslavije.

Redko je bilo katero ljudstvo tako prezirano, zasmehovano, preganjano, osovraženo in tako nerazumljeno kot ravno Romi. Stereotipne predstave o nomadskem ljudstvu, ki se ne more ustaliti in zgolj krade, so napačne, saj so bili k pogostim selitvam Romi mnogokrat primorani. Odnos do njih temelji na stoletja starih predsodkih in stereotipih, ki so izjemno zakoreninjeni. Večina Romov je danes ustaljenih, med njimi najdemo umetnike, športnike, poslovneže, politike, akademike itd. Romi v Sloveniji živijo v različnih razmerah. Velik del jih živi v težkih socialnih razmerah, predvsem zaradi neizobraženosti, revščine, pa tudi zaradi diskriminiranosti. Položaj romske skupnosti se razlikuje od občine do občine ter se zrcali tako v stanju na področju sociale, šolstva in bivalnih razmer kakor tudi v odgovornosti samih Romov do reševanja problemov. Ponekod v Sloveniji je njihov položaj še vedno zelo slab, na kar vplivajo tudi kulturni vzorci in položaj romskih skupnosti po pokrajinah in regijah.

Pravna podlaga za urejanje položaja romske skupnosti v Republiki Sloveniji je 65. člen ustave, na osnovi Zakona o romski skupnosti v Republiki Sloveniji pa je bil ustanovljen Svet romske skupnosti kot predstavniško telo Romov v Sloveniji. 39. člen Zakona o lokalni samoupravi določa,

da imajo Romi na območjih, kjer živi avtohtono naseljena romska skupnost, v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika.

Monika Sandreli je urednica Radia Romic in Romskega informativnega centra Romic v Murski Soboti. Na Radiu Slovenija je dopisnica za romsko tedensko oddajo Amare drome – Naše poti, na Televiziji Slovenija pa je voditeljica, prevajalka in novinarka za romsko televizijsko oddajo So vakeres? – Kaj govoriš?. Je urednica otroškega časopisa Mini multi, časopisa Romano neviipe – Romske novice in različnih literarnih del: Marlenina skrita omara, Marlena pripoveduje, Zapisujemo spomine. Je tudi predavateljica in izvajalka tečajev romskega jezika za romsko skupnost in za večinsko prebivalstvo, kot koordinatorka in predavateljica pa sodeluje pri projektu Zoralipe romane žuvjengru – Opolnomočenje romskih žensk. Je častna ambasadorka medkulturnega dialoga (<http://www.mamd.si/mamdWP/blog/2013/12/12/monika-sandreli/>).

Položaj Romov in Sintov na Slovenskem pred drugo svetovno vojno

Dr. Andrej Pančur

Predavatelj bo predstavil gospodarski, družbeni in pravni položaj Romov in Sintov na Slovenskem pred drugo svetovno vojno. Najprej bo orisal, kako so državne oblasti v Habsburški monarhiji od sredine druge polovice 19. stoletja v boju proti »potepuhom« in »delomrznežem« poskušale vse bolj omejevati tradicionalne načine preživljanja Romov in Sintov tudi v slovenskih deželah Habsburške monarhije. Poskusi integracije tega sloja prebivalstva v večinsko družbo so se v večini primerov izjalovili, zaradi česar je državna oblast vedno bolj krepila policijski in upravni nadzor. V novi jugoslovanski državi so kontrolni mehanizmi sprva nekoliko popustili, z gospodarsko in socialno krizo v 30. letih 20. stoletja pa se je policijski pregon samo še dodatno okreplil.

Dr. Andrej Pančur je kot raziskovalec zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani. Leta 2002 je doktoriral na Univerzi v Ljubljani z disertacijo *Monetarna politika v Habsburški monarhiji in Slovenci (1848–1914)*. V naslednjih letih se je posvečal raziskovanju gospodarske in socialne zgodovine na Slovenskem v 19. in prvi polovici 20. stoletja. Po letu 2007 se je intenzivno ukvarjal z zgodovino Judov na Slovenskem do konca druge svetovne vojne. Leta 2011 je tako izdal monografijo *Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta* (Celje, Zgodovinsko društvo Celje, 2011). V okviru teh raziskav se je ukvarjal tudi z zgodovino Romov in Sintov. Od leta 2011 deluje v infrastrukturnem programu Raziskovalna infrastruktura slovenskega zgodovinopisja, kjer je zadolžen za tehnološki razvoj, raziskovalne podatke, digitalne izdaje ter prenos metodologij digitalne humanistike v slovensko raziskovalno okolje.

Genocid nad Romi

Dr. Vera Klopčič

Genocid nad Romi je bil v okviru dejavnosti za ohranjanje spomina na žrtve holokavsta in obsodbe nacističnih zločinov med drugo svetovno vojno dolgo prezrt. Rasna zakonodaja v času nacizma je tako Rome kot Jude označevala kot »nevredne« življenja in jih obsodila na izginotje. Kljub temu so šele v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja mednarodni dokumenti in pravni akti preganjanje Romov priznali in obsodili kot genocid, katerega namen je bilo fizično uničenje te etnične skupine. Dogodki v zvezi s postavitvijo spomenikov v spomin na žrtve genocida nad Romi pa so na žalost pokazali, kako dolga in težavna je pot do priznanja in polnega spoštovanja romskih žrtev. Danes ima ohranjanje spomina na žrtve genocida nad Romi še poseben pomen v kontekstu preprečevanja sovraštva in nestrpnosti med različnimi narodi, kulturami in verami, saj so Romi tudi v sodobnem času žrtev kolektivnega sovraštva in naraščajočega fenomena anticiganizma.

Dr. Vera Klopčič je raziskovalka na področju pravnega varstva človekovih in manjšinskih pravic na nacionalni in mednarodni ravni. V svojem delu se poglobljeno posveča vprašanju izboljšanja pravnega položaja Romov. Med drugim je članica odbora za narodne manjšine, ki deluje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, in zunanja sodelavka Inštituta za narodnostna vprašanja. Je avtorica dveh znanstvenih monografij: *Mednarodnopravne razsežnosti pravnega varstva manjšin Sloveniji* (Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2006) in *Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadže* (Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2007). Je tudi sourednica številnih publikacij o položaju Romov, zlasti v Sloveniji in sosednjih državah.

Slovenski Romi v Auschwitzu

Boris Hajdinjak

Holokavst je beseda, s katero označujemo sistematično uničevanje vseh za nacistični režim rasno, versko, spolno ali zdravstveno nezaželenih skupin ljudi. To so bili torej ljudje, za katerih preganjanje in na koncu tudi usmrtitev ni bilo potrebno njihovo aktivno nasprotovanje nacističnemu režimu, temveč je zadostovalo samo to, da so bili to, kar so bili. Zato v holokavstu niso sistematično ubijali samo Judov in Romov, temveč so najprej evtanazirali duševno in telesno prizadete ljudi, med njimi že poleti leta 1941 v gradu Hartheim v bližini Linza okoli 600 Slovencev.

Na svetu ni kraja, ki bi bil s holokavstom bolj zaznamovan, kot je koncentracijsko taborišče Auschwitz: v času njegovega delovanja, od maja 1940 do januarja 1945, je bilo tam ubitih okoli 1,1 milijona ljudi, od tega 960.000 Judov ali skoraj vsak šesti od 6 milijonov Judov, ubitih v holokavstu. Prav zato je bil 27. januar, datum osvoboditve Auschwitza, izbran za mednarodni dan spomina na holokavst.

Auschwitz je tudi taborišče, v katero je bilo odpeljanih najmanj 2.342 ljudi iz Slovenije, in je kraj smrti vsaj 1.331 izmed njih. Večina je bila Slovencev, vendar je bilo v to taborišče pripeljanih tudi okoli 350 Judov z območja današnje Slovenije. Večina je v Auschwitz prispela maja 1944 iz Prekmurja. Po še vedno nepopolnih podatkih je preživel samo okoli 35 slovenskih Judov, ki so bili v Auschwitzu. Zato je 27. januar tudi slovenski dan spomina na žrtve holokavsta.

Auschwitz pa je tudi kraj, kamor je bilo pripeljanih okoli 23.000 Romov iz vse Evrope. V taborišču Birkenau so bili nameščeni v »Ciganskem taborišču« (»*Zigeunerlager*«). Tega so v noči z 2. na 3. avgust 1944 ukinili in ob tem usmrtili ok. 2.900 Romov in Sintov, pretežno starejših mož, otrok in žensk. Gre za največji znani posamični poboj Romov in zato v mnogih evropskih državah 2. avgust zaznamujejo kot mednarodni dan spomina na žrtve genocida nad Romi.

Konec novembra 1943 so iz Novega mesta, verjetno preko Maribora, poslali v Auschwitz 77 dolenjskih Romov. Pred uničenjem »Ciganskega taborišča« jih je umrlo 42. Vsaj pet slovenskih Rominj in en slovenski Rom je bilo iz Auschwitza premeščenih v druga taborišča, a jih niso preživel. Preostali slovenski Romi so bili verjetno usmrčeni v Auschwitzu v noči z 2. na 3. avgust 1944. Zato je 2. avgust tudi slovenski dan spomina na žrtve genocida nad Romi.

Boris Hajdinjak je profesor zgodovine in geografije. Od leta 2017 je direktor Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, pred tem pa je dobri dve desetletji poučeval na Prvi gimnaziji Maribor. Je avtor učbenikov in delovnih zvezkov za geografijo ter avtor člankov o srednjeveški in zgodnjenovoveški zgodovini Slovenije in zgodovini holokavsta v Sloveniji in državah nekdanje Jugoslavije. Sodeloval je pri razstavnih projektih muzejev v Mariboru, Ljubljani, na Ptuj in v Ravnah na Koroškem, prav tako pa tudi pri nastanku dokumentarnih filmov o srednjeveški plemiški družini gospodov Ptujskih in holokavstu v Jugoslaviji. Bil je eden od pobudnikov postavitve spominskih obeležij *Tlakovci spomina* (izvirno *Stolpersteine*) mariborskima judovskima družinama Kohnstein in Singer, zdaj pa aktivno sodeluje pri projektu *Tlakovci spomina* tudi v Ljubljani.

Žrtve revolucionarnega nasilja med Romi na Slovenskem

Dr. Renato Podbersič

Romi in Sinti v Evropi so med drugo svetovno vojno utrpeli genocid, ki ga strokovno imenujemo *porajmos*. Takrat jih je življenje izgubilo okrog pol milijona. Glavni krivci za zločin so bili nacisti, ki so položaj Romov izenačili s položajem Judov.

Manj je poznano partizansko oziroma revolucionarno nasilje nad Romi v t. i. Ljubljanski pokrajini med drugo svetovno vojno. Partizanske oblasti so odgovorne za štiri večje poboje romskih skupin, vključno z ženami in otroki; šlo naj bi za skupaj okrog 150 pomorjenih. Ti umori so se dogodili pri Mačkovcu, v Iški vasi, pri Kanižarici in pri Sodražici od maja do julija 1942.

Te partizanske umore gre pripisati tradicionalnemu nezaupanju do Romov in obtožbam, da vohunijo v korist italijanskih okupatorjev. K temu je precej prispevalo tradicionalno romsko nomadsko življenje.

Dr. Renato Podbersič, zgodovinar in publicist, je znanstveni sodelavec Študijskega centra za narodno spravo v Ljubljani, s Fakulteto za humanistiko Univerze v Novi Gorici pa sodeluje tudi pri pedagoškem procesu. Ukvarja se s proučevanjem totalitarizmov v 20. stoletju na Slovenskem, predmet njegovih raziskav pa so tudi teme medvojnega in povojnega revolucionarnega nasilja na Primorskem, prva svetovna vojna, še zlasti soška fronta, cerkvena zgodovina in zgodovina Judov na Primorskem in v severovzhodni Italiji ter preganjanje Judov v Evropi med holokavstom. Med drugim je član uredniškega odbora revije *Na fronti*, ki jo izdaja Društvo soška fronta Nova Gorica, v letih od 2007 do 2013 pa je bil predsednik Zgodovinskega društva za Severno Primorsko. Njegova doktorska disertacija je lani izšla kot monografija z naslovom *Jeruzalem ob Soči, Judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes* (Ljubljana - Gorica - Maribor, Študijski center za narodno spravo, Goriška Mohorjeva družba, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, 2017).

Romi na Hrvaškem pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej (Romi u Hrvatskoj prije drugog svjetskog rata, za vrijeme drugog svjetskog rata i nakon drugog svjetskog rata)

Dr. Filip Škiljan

Avtor bo v predavanju predstavil zgodovino Romov na Hrvaškem v 20. stoletju. Uvodoma bo pojasnil, kdaj so se Romi naselili na Hrvaškem, in opozoril na ohranjene srednjeveške in zgodnjenovoveške dokumente, v katerih so omenjeni Romi. V nadaljevanju predavanja se bo osredotočil na 20. stoletje, s posebnim poudarkom na obdobju druge svetovne vojne. Ob tem bo predstavil položaj Romov v Kraljevini Jugoslaviji ter statistične podatke o številu Romov na Hrvaškem in v Slavoniji iz let 1921 in 1931. V času NDH so bili Romi na Hrvaškem še posebej preganjeni leta 1942; največ jih je bilo ubitih v koncentracijskem taborišču Jasenovac. Na osnovi ustnih pričevanj in maloštevilnih ohranjenih dokumentov bo avtor predstavil podatke o preganjanju Romov na območju posameznih okrajev in mest na Hrvaškem. Po drugi svetovni vojni se je romska populacija na Hrvaškem demografsko obnovila s priseljevanjem Romov iz južnejših jugoslovanskih krajev, večinoma iz Bosne in Hercegovine, Srbije in Makedonije. Danes živi največ Romov v najsevernejšem hrvaškem okraju, v Međimurju, kjer je tudi več romskih naselij. Na območju Hrvaške so Romi najmlajša narodna manjšina, v obdobju med zadnjima popisoma prebivalstva na Hrvaškem (2001–2011) pa je med vsemi skupinami prebivalstva beležila največji naravni prirastek.

Dr. Filip Škiljan je leta 2003 diplomiral iz zgodovine in arheologije na filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu. Leta 2006 je magistriral s temo o političnih zapornikih v taboriščih Stara Gradiška in Jasenovac (*Politički zatvorenici u logorima Stara Gradiška i Jasenovac*), leta 2009 pa doktoriral z disertacijo o politični opredeljenosti v Hrvaškem Zagorju v obdobju od 1941 do 1945 (*Politička opredjeljivanja u Hrvatskom zagorju 1941. – 1945.*). V letih od 2003 do 2006 je delal kot kustos zbirke fotografij, videogradiva in digitalnih zapisov, od leta 2008 pa kot predavatelj sodelavec na Univerzi v Zagrebu v sklopu hrvaških študij poučuje izbirna predmeta Balkanske države v 20. stoletju (*Balkanske zemlje u 20. stoljeću*) in Izbrana poglavja iz hrvaške zgodovine v 20. stoletju (*Odabrane teme iz hrvatske povijesti 20. stoljeća*). Med letoma 2006 in 2010 je delal kot vodja Arhiva Srbov na Hrvaškem pri Srbskem narodnem svetu, od leta 2010 pa je kot znanstveni sodelavec zaposlen na Inštitutu za migracije in narodnosti (*Institut za migracije i narodnosti*). V svojih raziskavah se posveča zlasti drugi svetovni vojni in vprašanju narodnih manjšin na Hrvaškem. Je avtor več monografij in izvirnih znanstvenih del, strokovnih člankov in preglednih del.

PROGRAM SEMINARJA

ROMI IN ROMSKA SKUPNOST NA SLOVENSKEM IN HRVAŠKEM V XX. IN V ZAČETKU XXI. STOLETJA

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, 13. april 2018

- 8.45** **Prihod udeležencev in registracija**
- 9.00–9.45** **Zgodovina in razvoj romskih skupnosti v Sloveniji: življenje Romov nekoč in danes**
Monika Sandreli, Romani Union Murska Sobota
- 9.45–10.30** **Položaj Romov in Sintov na Slovenskem pred drugo svetovno vojno**
Dr. Andrej Pančur, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana
- 10.30–10.45** **Odmor**
- 10.45–11.30** **Genocid nad Romi**
Dr. Vera Klopčič, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
- 11.30–12.15** **Slovenski Romi v Auschwitzu**
Boris Hajdinjak, CJKD Sinagoga Maribor
- 12.15–13.00** **Odmor za kosilo**
- 13.00–13.45** **Žrtve revolucionarnega nasilja med Romi na Slovenskem**
Dr. Renato Podbersič, Študijski center za narodno spravo, Ljubljana
- 13.45–14.30** **Romi u Hrvatskoj prije Drugog svjetskog rata, za vrijeme Drugog svjetskog rata i nakon Drugog svjetskog rata**
Dr. Filip Škiljan, Inštitut za migracije in narodnosti, Zagreb; gostujoči predavatelj bo predaval v hrvaškem jeziku
- 14.30–16.00** **Delavnica in razprava**
- 16.00** **Zaključek seminarja**

Prostor za beleške:

Organizatorja seminarja sta **Zavod za šolstvo Republike Slovenije** in **Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor**.

Seminar organiziramo v sklopu projekta *Kamnite solze 2018*, ki ga je podprla **Mestna občina Maribor**.

POVZETKE PREDAVANJ UREDILA

Marjetka Bedrač

AVTORJI PRISPEVKOV

Boris Hajdinjak, Vera Klopčič, Andrej Pančur, Renato Podbersič, Monika Sandreli, Filip Škiljan

JEZIKOVNI PREGLED

Darja Gabrovšek Homšak

IZDAL

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, zanj direktor Boris Hajdinjak

© 2018, vse avtorske pravice pridržane
Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.